

Veera Pyy & Ilkka Pyy

Ympäristökansalainen saapuu kaupunkiin

Johdanto

Suomessa on alhainen kaupungistumisaste (70 %) verrattuna kehittyneisiin maihin, joissa se on 80 % tai enemmän. Vuodesta 2008 mataneen talouskasvun toivotaan vähitellen vauhdittuvan rakennuslalla kaupungeissa ja käynnistyvän muutoinkin paitsi vienti- niin kaupunkivetoisesti. Tämä heijastuu laajoina kaupunkien keskustojen tiivistämissuunnitelmina. Kaupunkien uudeksi päätehtäväksi nähdään elinvoimasta huolehtiminen. Sillä yleensä tarkoitetaan paikallisen elinkeinopolitiikan kytkemistä kokonaisuudeksi maankäytön, asumisen ja liikenteen suunnittelun kanssa.

Kaupunkivetoinen ja tiivistä kaupunkirakennetta tavoitteleva kasvu on monin osin linjassa talouskasvun hitautta suurempien haasteiden kanssa, jotka liittyvät sosiaaliseen eriarvoistumiseen sekä ilmastonmuutokseen ja muihin paheneviin ympäristöongelmiin. Vaikeusastetta uudessa kaupunkirakenteen tiivistämisessä lisää se, että ongelmiin on ajautettu juuri talouskasvun ja kasvun keskittämisen seurauksena. Kaupunkien elinvoiman haaste onkin tavoitella talouskasvua sosiaalisesti ja ympäristön kannalta aiempaa kestävämmillä tavoilla.

Tarkastelemme seuraavassa tapaustutkimuksen avulla sitä, kuinka syrjäinen, rakennusbuumin keskellä oleva provinssikaupunki ottaa vastaan maailmalta tulevan vieraan, jota kutsumme ympäristökansalaiseksi. Miten ympäristökansalainen mahtuu joukkoon, minkälaiseksi hänet tunnistetaan, millaisia mahdollisuuksia hänelle suodaan ja kuinka häntä kaikinensa suvaitaan? Onko ympäristökansalaisella niin halutessaan toivoa jäädä kaupunkiin pitemmäksi aikaa tai peräti kotoutua?

Tarkastelumme empiirinen analyysi perustuu Itä-Suomen yliopistossa hyväksytyyn ympäristöpolitiikan pro gradu -tutkielman (Pyy 2016) sekä käynnissä olevan Symmetrinen kaupunki ja yhdyskuntasuunnittelu -tutkimushankkeen (Symmetrinen... 2015) havaintoihin. Tarkennamme tässä käsitteellisen näkökulmamme ympäristökansalaisuudesta avautuvaan liikkumavaraan. Kuten ympäristökansalainen, mekään emme ole pelkästään hyväuskoisia ja sinisilmäisiä, vaan katsomme kaupungin ympäristöpoliittisia ohjelmia samantapaisin varauksin kuin valistunut turisti arvioi matkakohteensa esitteitä ja palvelulupauksia. Ympäristökansalainen saapuu Joensuuhun ja on eritoten kiinnostunut paikallisten liikuntapalvelujen organisoinnin ja tarjonnan kestävydestä.

Ympäristökansalaisuuden liikkumavara kaupungin tiloissa

Ympäristökansalaisuus sisältää erilaisia ulottuvuuksia ja painotuksia. Ensinnäkin, mihin mittaan ympäristökansalaisuus kiinnittyy perinteisen kansalaisnäkemysten tapaan valtioon ja nationalismiin tai mihin mittaa globaaleihin, ylirajaisiin, verkostomaisiin tms. kokonaisuuksiin ja kokoonpanoihin (Dobson 2003; Dobson & Bell; Barry 2006; Smith & Pangsapa 2008). Toiseksi ympäristökansalaisuuskaan ei ole vapaa jännitteistä, jotka koskevat ihmisten oikeuksia hyödyntää luontoa versus velvollisuuksia, joiden perusteena on riippuvuutemme luonnosta (esim. Koskinen 2010). Kolmanneksi ympäristökansalaisuuskin voidaan asettaa laveaan rakenteen ja toiminnan kehikseen, jonka toisessa ääressä ovat talouskehityksen ja ympäristön tilan suhteita säätelevät

normit (esim. verotus) ja toisessa ympäristökasvatus ja muu ympäristöeettistä käyttäytymistä koskeva informaatio (Konttinen 1999; Cantell & Koskinen 2004; Wolff 2004; Nivala 2008; Sihvola 2008; Kantele 2013). Ympäristökansalaisuuden lähestymistapoja yhdistää kansalaiskäsitteen laajeneminen yksilön ja kansallisvaltion akseliilta yksilön globaalin yhteisön väliseksi.

Ympäristökansalaisuuden synty edellyttää yksilön herkistymistä ympäristöhuolelle siten, että tieto ja halu muuttuvat luokitteluiksi, yksityisiksi valinnoiksi ja julkiseksi toiminnaksi (esim. Åkerman 2014). Herkistymisen tavat ovat monet. Paljon keskustellaan arkipäivän kulutuksen ympäristöeettisistä valinnoista, vaikka tuotannon piirissä tehtävät uudistukset tuottavat eettistä kuluttajuutta laajemmin ja tehokkaammin. Ilmastopöytäkirjat ja vastaavat painottavat myös pikemmin ylhäältä kuin alhaalta tapahtuvaa herkistymisen virikettä. Ympäristökansalaisuudessa paikallinen ja globaali eivät kuitenkaan ole vastakohtaisia tai hierarkkisia suhteita vaan samanaikaisia, läsnä toisissaan. Ympäristökansalaisuuden yhteydessä voidaan puhua myös muodista, elitismistä ja mielikuvituksesta, kyvystä asettua toisten, lopulta vaikkapa eläinten tai kasvien asemaan.

Lisääntyvä keskustelu jakamistaloudesta haastaa kulutus- ja omistuskeskeisiä elämäntapoja ja virittää perusteita ympäristökansalaisuuden nousulle. Voiko kaupunki hyödyntää nousevaa ympäristökansalaisuutta tai tuleeko kaupungin suorastaa edistää ympäristökansalaisuuden vahvistumista. Kaupungin ympäristöpoliittisen liikkumavaran muodostumiseen vaikuttavat monet tekijät toimenpiteiden valikoimasta vallitseviin toimintakäytäntöihin sekä olemassa olevan teknisen infrastruktuurin ratkaisuista ja rajoituksista toimijoiden kokemuksellisuuteen omista toimintamahdollisuuksistaan. Osa näistä tekijöistä näyttää toimintamahdollisuuksia avaavina ja osa sulkevana (Peltola 2007, 11; Kerkkänen 2010, 48; Pyy 2016, 49.) Ympäristökansalaisuus ei siten palaudu vain yksilöllisiin tahtotiloihin. Merkitystä on vaikkapa sillä, miten hyvin liikuntapaikoille pääsee joukko- tai kevyttä liikennettä käyttäen, millaista liikuntaa harrastetaan ja kuinka hyvin liikunta-asioiden ympäristövaikutukset tunnistetaan päätöksentekoprosesseissa ja hankinnoissa. Suoraviivaisimmillaan ympäristökansalaisuus suosii ulkoliikuntaa sisätiloissa tapahtuvien toimintojen sijasta.

Kaupungin liikkumavaraa ja ympäristökansalaisuuden mahdollisuuksia ei kuitenkaan tule nähdä mustavalkoisina joko on tai ei -tilanteina. Liikkumavaran avautuminen tai sulkeutuminen on huomaamattomien ja hienovaraisten tekijöiden summa. Dynamiikkaan vaikuttavat fyysiset rakenteet, yhteiskunnalliset mekanismit ja sosiaaliset suhteet. Pelkästään kaupungin fyysistä tilallisuutta voidaan jäsentää lukemattomin tavoin. Toimme jo esiin, että yksi ympäristökansalaisuuden näkökulmasta perustava on olla ulkona tai sisällä. Perusjakoja ovat myös rakennettu ja rakentamaton ympäristö ml. rakennettu kaupunkiluonto (esim. puistot) ja hoitamaton lähiluonto sekä tilojen määrittely tiettyihin tarkoituksiin kaavoituksella. Joensuun tapauksessa on otettava huomioon myös se, että tilat eivät ole vain urbaania kantakaupunkia ja lähiöitä, vaan myös uusia satelliittitaajamia, vanhoja maaseututaajamia sekä erilaisia kyliä ja haja-asutusalueita. Ja olennaista on, että kaupungin tilallisuus jäsentyy fyysisen ohella sosiaalisesti ja mentaalisesti.

Kaupunkia tuotetaan ja kulutetaan, sitä käytetään, koetaan ja kuvitellaan. Meitä kiinnostaa erityisesti kysymys, millä tavoin ympäristökansalaisuus orientoituu eri tavoin kuin normaali kuluttajakansalainen. Jälkimmäinen valitsee ja arvioi tiloja kuin tuotteita, so. missä määrin ko. tilassa voi tehdä asioita sujuvasti, nopeasti, helposti, ja missä määrin tilat tarjoavat haluttuja

kokemuksia ja tuntemuksia (virkistystä, lepoa, latautumista). Erikseen kaupungin kulutuspainotteiseen käyttämiseen ja kokemiseen liittyy vielä romanttinen, luontokohteiden estetisointi ja nauttiminen. Ympäristökansalaisuuteen oletamme puolestaan liittyvän enemmän tilannekohtaista arviointia: miksi parkkialue on näin suuri, miksi puistossa on pelkästään lyhyeksi ajeltua ruohoa, miksi liikuntahalli ei näytä tarkoitetun elinkaareltaan pitkäikäiseksi?

Ympäristökansalainen näyttää huolestuvan ns. paikattomissa tiloissa. Tällaisiin persoonattomiin paikkoihin on vaikea kiinnittyä. Miksi paikkoihin sitten pitäisi kiinnittyä tai jopa kiintyä? Jotta välittäisimme, emme tyytyisi vain valitsemaan vaan tarvittaessa vaikuttamaan. Jokinen ym. (2011, 36) käyttävät kaupungin ryytimaata esimerkkinä siitä, kuinka ihmisten ohella myös paikat voivat altistaa ja välittää koskettavia, kiinnittyviä ja kiintyviä kokemuksia ja tunteita. Merkityksistä tiheät paikat ovat tärkeitä paitsi asukkaiden arkisten kohtaamisten niin alueen omaleimaisuuden kannalta. Ne ovat eräänlainen tae sille, että alue pysyy asukkaiden hyväksynnän piirissä. Sen vuoksi myös kaupunkisuunnittelun tulisi tunnistaa ja tukea tiheiden paikkojen syntymistä ja säilymistä.

Ympäristökansalainen kaupungin kentillä

Ympäristökansalainen koettaa samastua kaupunkilaisiin, jotka haluaisivat ajaa töihin polkupyörällä, mutta välimatkat ovat liian pitkät. Kaupunkilaiset haluaisivat myös käyttää joukkoliikennettä illan harrastuksiin, mutta bussivuorot ja harjoitusajat eivät kohtaa. Olemassa olevat toimintatavat ja resurssit voivat parhaimmillaan kannustaa ihmisiä toimimaan ympäristökansalaisen tavoin, mutta pahimmillaan tehdä sen mahdottomaksi. Kaupunki muodostaa monimutkaisen infrastruktuurisen kokonaisuuden, jossa on yhdyskuntarakenteita, teknologisia vaihtoehtoja, erilaisia resursseja ja materiaaleja, logistisia ratkaisuja sekä vielä organisaatorakenteita ja niihin sopivia ja sopimattomia vuorovaikutusmekanismeja (Peltola 2007, 11).

Liikuntaharrastusten ekologinen jalanjälki on kasvanut vuosien saatossa. Syynä ovat kasvaneet etäisyydet, mutta myös trendilajien muutokset ja liikunnan välineellistymisen kasvu vaikuttavat asiaan. Käyttäjät hakeutuvat enenevässä määrin rakennettujen palveluiden piiriin. (Simula ym. 2014, 10) Tämä puoltaa liikuntakeskittymien rakentamista. Jos julkista liikennettä ei kuitenkaan onnistuta integroimaan keskittämisen etuja hyödyntäväksi, seurauksena on alati lisääntyvä yksityisautoilu. Esimerkiksi Joensuussa linja-autojen aikataulut ovat saaneet kritiikkiä juuri vapaa-aikaan kohdennettujen vuorojen vähyydestä. Yleisesti ottaen toimintojen keskittäminen mahdollistaa suurempien päästövähennyksien aikaansaamisen. Vastaavasti toimintojen hajauttaminen edistää ympäristöystävällistä ratkaisuja, mutta haasteena silloin on se, että rakennettujen ympäristöjen tulisi mahdollisuuksien mukaan hyödyttää myös muuta kuin liikuntaa ja urheilua.

Liikuntaharrastusten ympäristökuormitus ei kohdistu vain kansalaisten liikkumiseen, vaan hoidettaviin halleihin, kenttiin ja reitteihin. Toimimattomat logistiset rakenteet voivat aiheuttaa ympäristökuormitusta, sillä kaluston siirtely vaikeuttaa kunnossapitoa. Toimivalla logistiikalla olisi puolestaan myönteinen vaikutus ympäristöön ja päästöjen vähenemiseen. Hyvät ja nykyaikaisen energiakulutuksen mukaiset laitteistot ovat avainasemassa päästöjen vähentämisessä. Näihin kuuluvat myös olemassa olevien liikuntapaikkojen peruskorjaus ja varustaminen laitteistoilla, joilla on mahdollista vähentää energiankulutusta. Varsinkin halleihin liittyy paljon sellaisia toimintoja,

joiden energiansäästö nykyisellä kalustolla ei ole mahdollista ilman palvelun laadun kärsimistä. Toisaalta näihin ratkaisuihin voi liittyä sääntelyä, joka on täysin liikuntapalveluiden järjestämisestä riippumatonta. Ympäristökansalainen voikin ihmetellä, miksi palloilukentällä palaa niin kirkkaat valot, kun vähempikin riittäisi. Tai eikö uimahallin vesi voisi olla vähän viileämpää. Entä käytetäänkö ekologisia puhdistusaineita? Tosiasiassa urheilusarjoilla on tiukat vaatimukset kenttien ja valaistuksen tasosta. Mikäli vähimmäistasoon ei päästä, liigatason pelejä ei pelata. Uimahalleja taas koskevat hygieniamääräykset (asetus 1350/2006). Määräykset asettavat haasteen käytettävälle teknologialle ja kemikaaleille. Työntekijöiden mukaan esimerkiksi erilaiset ekopuhdistusaineet eivät yllä määräysten mukaiseen hygieniatasoon (Pyy 2016, 66).

Rakennettu infrastuktuuuri muodostaa yhden osan, joka määrittää ympäristökansalaisuuden reunaehdoja. Ne ehdot eivät ole lainkaan suoraviivaisia tai selkeitä, mutta rakennettua ympäristöä hyödyntämällä voidaan myös vaikuttaa ympäristöystävällisten työtapojen kehittämiseen. Asiakkaiden käytöksen ja sen mukaiset liikuntakulttuurin muutokset tuovat omat haasteensa rakenteiden käyttöön. Viime vuosina käyttäjämäärät eri halleilla ovat kasvaneet, jonka takia vapaita urheilutiloja on vähän. Tämä luo osaltaan painetta uusien rakentamiseen, keskittymien laajentamiseen, kunnossapitoon sekä siirtymäkausien lyhentämiseen (Pyy 2016, 63). Käytännössä tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että kesäkaudesta pitäisi pystyä suoraan siirtymään talvikauteen ja päinvastoin. Ympäristökansalainen voikin pudistella päätään, kun lämmitetyt palloilukentät vihertavat lumen vielä ollessa maassa.

Seisoessaan keskellä Mehtimäen urheilualuetta ympäristökansalainen tajuaa, että Joensuussa kausisiirtymät ovat ainakin teknisesti mahdollisia. Mehtimäellä on pienellä alueella lähes kaikki kuviteltavissa olevat kilpaurheilumuotojen suorituspaikat lähellä toisiaan aivan kaupungin keskustan tuntumassa: uimahallin ja yleisurheilustadionin lisäksi keskeiset joukkuelajien areenat (jäähkiekko, pesä- ja jalkapallo, lento- ja koripallo, salibandy), skeittauksesta curlingiin, keilaamisesta tennikseen, raveista koirien koulutukseen. Aluetta ei voi hyvällä tahdollakaan kutsua urheilupuistoksi, vaan se on kompakti, joskin selvästi ilman kokonaissuunnitelmaa postimerkkikaavoin muotoutunut kokoelma eri tyyllisiä halleja ja kenttiä. Ympäristökansalainen voi kuitenkin päätellä, että Joensuulla on erinomaiset edellytykset organisoida liikuntaharrastusten ja -tapahtumien logistiikkaa myös julkisen ja kevyen liikenteen varaan sekä tietenkin menestyä monipuolisesti kilpaurheilukaupunkina.

Ympäristökansalainen ja liikkuvat kaupunkilaiset

Ympäristökansalaisuus ei ole irrallaan ihmisestä ja ympäristökansalainen voi olla kuka vain. Ympäristökansalainenkin on asiakas, harrastaja, urheilija, valmentaja, kouluttaja, työntekijä, päättäjät, tutkija. Ympäristötietoisuus kytkeytyy siten toimenkuviin ja intresseihin. Voidaan puhua ympäristökansalaisuudesta tietyssä toimijapositionissa (Häikiö 2005, 37–40). Ahkeran hiihtäjän ympäristötietoisuus voi kietoutua säänvaihtelun ja kauden lyhentymisen kysymyksiin. Liikuntapaikkojen työntekijät taas seuraavat energian- ja vedenkulutusta halleilla ja tunnistavat nämä niiksi kohteiksi, joista muodostuvat suurimmat liikuntapalveluiden päästöt ja säästöt. Kaupunkilaisten intressit, tavoitteet, taidot ja tiedot sekä toimintatavat ovat merkittävässä osassa siinä vuorovaikutuksessa, jossa ympäristötietoisuus muokkautuu (Bäcklund 2007, 55). Siten muotoutuvat valmiudet, jotka määrittävät sen, kuinka ympäristökansalainen pystyy hyödyntämään avautuvia tilanteita.

Motivaatio on tärkeä osa ympäristökansalaisuutta. Vaikka kaupunki pyrki tavoitteelliseen ympäristötyöhön, työn alkuvaihe kantaa lähinnä yksittäisten ihmisten kiinnostuksen varassa. Yksittäiset ympäristökansalaiset kaupungin sisällä ovat käynnistäjiä, mutta niiden varassa varsinainen matkanteko ei etene. Motivoivia asioita ovat esimerkiksi sosiaalisen tuen tärkeys, myönteinen suhtautuminen sekä hyvät toimintaolosuhteet. Organisaatiossa vallitsee kuitenkin usein oletuksia, että ympäristöstä kiinnostuneet toimivat riippumatta tuesta ja mahdollisuuksista. Saatetaan törmätä nuivaan asennoitumiseen henkilöstökoulutukseen osallistumisesta, mikä on yleinen motivaation heikentäjä. Jos organisaatio ei kannusta panostamaan ympäristöasioihin ja ekologisiin toimintatapoihin, niin onko sitten helpompi motivoitua muiden intressien kautta. Esimerkiksi työmatkapyöräily saatetaan nähdä enemmän hyötyliikuntana kuin yksityisautoilun päästöjen vähentämisenä. Tai imagosyistä kampanjoidaan energiansäästöjä mutta samalla saavutetaan myös taloudellista hyötyä. Motivaatio ympäristökansalaisuuteen syntyy siis toissijaisista intresseistä. Valinnat, jotka kuormittavat vähän ympäristöä mutta jotka eivät ole ympäristösyistä tehtyjä, eivät välttämättä säily, mikäli olosuhteet muuttuvat (Ahonen 2006, 84). Monilla on lähtökohtaisesti halu toimia ekologisesti, mutta tarvitaan asenneilmapiirin tuki sille, että ympäristötietoisuus ja motivaatio kohtaavat.

Kansalaiset ovat entistä tietoisempia saatavilla olevista palveluista ja niiden laadusta. Tämä yhdistyneenä liikuntakulttuurin muutokseen kohti rakennettuja liikuntapaikkoja luo paineita, jotka voivat osaltaan estää esimerkiksi energiansäästöön tähtäävät toimet. Sellaiset toimenpiteet, jotka eivät tarvitse erillisiä investointeja, kuten valaistuksen vähentäminen kentillä tai uimahalliveden lämpötilan laskeminen, eivät kovin helposti saa asiakkaiden tukea ja ymmärrystä. Tämä on omiaan rajaamaan toimintamahdollisuuksia. Ympäristökansalaisuus ei olekaan Joensuussa edennyt joukkoilmiöksi, jos kriteerinä pidetään esimerkiksi liikuntapaikkojen energiankulutukseen kohdistuvaa kritiikkiä. Päinvastoin asiakkaat reagoivat nimenomaan herkästi ja negatiivisesti himmeämpään valaistukseen tai viileämpään uimaveteen. Käyttäjien vaatimuksien ja energiansäästön välillä on ilmeinen ristiriita. Aasukat ja asiakkaat mieltymyksineen ovat siitä huolimatta reaalinen lähtökohta, jolta pohjalta toimintoja voidaan suunnitella ja ohjeistaa kestävämpään suuntaan.

Ympäristökansalaista kiinnostaa tietää, missä joensuulaiset lenkkeilevät ja ulkoilevat silloin kun eivät ole halleilla ja muissa sisätiloissa. Varsin nopeasti hänelle selviää, että Joensuussa on runsaasti miellyttäviä rantareittejä sekä joki- että järvinäkymillä. Rantareittejä kulkiessaan voi luontoelementtien ohella ihastella vanhaa huvilakulttuuria, pysähdellä varsinkin kesäaikaan rantakioskeihin- ja kahviloihin sekä löytää tiensä vaikkapa paikallisen avantouintiseuran yhteisölliselle saunalle. Kaupungin keskustassa Pielisjoen rantoja on rakennettu edistämään satunnaisia kohtaamisia ja urbaanin olohuoneen tunnelmaa, mutta nyttemmin kansallisesti merkittävän kaupunkipuiston avaria hienoja näkymiä uhkaa valituksien saattelema uudisrakentaminen Kanavararannassa ja kenties myöhemmin myös Sirkkalanpuistossa.

Joensuulaisella ulkoilmaelämällä on myös selkeä sosiaalinen maamerkkinsä Linnunlahdella sijaitsevassa laululavassa. Kaksi kertaa vuodessa, Suomen suven avauksessa ja Ilosaarirockissa, suuret joukot saapuvat paikalle, mutta väliajat lava seisoo ankeana ja tyhjänä betonikollossina, eräänlaisena Mehtimäen urheiluhallien ilmeen täydentäjänä. Laululavalla ympäristökansalainen kiinnittää huomionsa uimarantoihin. Viehättäviä ja pienimuotoisia lahdenpoukamia on lukuisia, eräänlaisia luomurantoja vaatimattomin varusteluin. Sen sijaan hyvin palveluin varustettua uimarantaa, kuten vaikkapa Imatran Ukonniemen ja Lammassaaren alueella, ei Joensuusta löydy.

Asiaan on kaupungissa havahduttu: Linnunlahden ja Ilosaaren uimarantoihin kohdistuu jatkossa kehittämistoimia.

Ympäristökansalainen ja luotettava organisaatio

Kukin kunta on omanlaisensa ja olosuhteet niissä vaihtelevat. On kuitenkin olemassa joitakin yhteisiä tekijöitä, jotka voivat osoittautua ympäristötyötä rajaaviksi tai haastaviksi. Nämä tekijät ovat kunnan koosta, sijainnista ja muista olosuhteista riippumattomia. Ensimmäinen on resurssipula, toisena voidaan nähdä ympäristötyön epämääräisyys ja kolmantena toimivaltakysymykset (Kerckänen 2010, 199–200).

Kuntaorganisaatioiden ongelmana on usein ympäristötyön lokeroituminen ympäristötoimen alle, erilleen muista palveluista ja päätöksenteosta (kts. Anttonen 2007). Varsinaista ympäristötyön jalkauttamista ei tällöin tapahdu. Sektoreiden palveluntuottajat voivat toki saada ohjeistuksen ryhtyä suunnittelemaan toimenpiteitä, mutta tällöin on täysin mahdollista, että ympäristötyö kirjataan toimenpiteisiin pinnallisesti, eikä se tosiasiasa ole mukana organisaation toiminnassa, kuten strategiaprosesseissa ja taloussuunnittelussa (Anttonen 2007, 187–189). Kehittäminen edellyttää useita hankkeita samaan aikaan, mutta koko henkilöstöä koskevia hankkeita on yleensä hyvin vähän. Lisäksi haasteena on kehitettyjen käytäntöjen jatkuvuus ja siirrettävyys.

Hierarkkinen hallinto ja erilaiset valtasuhteet kuntaorganisaatiossa muodostavat ongelmia ympäristötyön sisäistämiseksi. Virkatien mukainen vuorovaikutus aiheuttaa molemminpuolisen kuilun eri tasojen välille. Suorittavan tason näkökulmasta hallinnossa ei ymmärretä käytännön töitä eikä tiedosteta niihin liittyviä haasteita. Hallinnon tasolla suorittavan työntekijät koetaan tahoksi, joka aiheuttaa muutosvastarintaa, ja jonka tietämys ympäristötyön tärkeydestä on puutteellinen. Tällainen asetelma synnyttää ja pitää yllä vääriä käsityksiä asenteista ja tiedon tasosta. Käytännössä puutteellinen keskusteluyhteys eri tasojen välillä muodostaa vakavia mutta tavallaan turhia esteitä liikkumavaralle.

Kaupungintalon aulassa ympäristökansalainen yrittää aistia vuorovaikutteisuuden tilaa Joensuun hallinto-organisaatiossa. Sosiaalinen pääoma on tärkeä osa vuorovaikutuksen rakentumista. Aiemman elämänsä perusteella kansalainen tietää toimintansa rajat ja mahdollisuudet. Uusissa tilanteissa hän toimii näiden tietämysten puitteissa, mutta toisaalta historiaan perustuvat toimintamallit voivat myös rajata toiminnan mahdollisuuksia. (Ilmonen 2000, 10–14.) Näihin liittyy vielä hitausvoima, minkä vuoksi vanhat toimintamallit saattavat jatkua sitkeästi, vaikka olosuhteet muuttuvat.

Sosiaalinen pääoma näyttyy kunnassa erityisesti poikkihallinnollisten verkostojen luomisena. Ympäristötyön poikkihallinnollisuuden puute on esteenä erilaisten rakenteellisten uudistusten läpiviennissä. Vaikka jossakin osassa organisaatiota ympäristötyö otetaan keskeiseksi kehittämistyön kohteeksi, työn eteneminen estyy, ellei sitä nähdä tärkeänä toisilla sektoreilla ja tasoilla. Esimerkiksi tekninen keskusvastaa kaupungin tilaomaisuuden ylläpidosta, arvonsäilymisestä ja määrittelee uudet investoinnit. Tällöin liikuntapaikat eivät voi itse valita, millaiset tekniset ratkaisut vaikkapa kierrätykseen soveltuvat heille parhaiten. Kuntaorganisaatiossa riippuvuussuhteet ovat pikemmin vertikaalisia että horisontaalisia.

Toimivien käytäntöjen kehittäminen vaatii erilaisista toimijapositioneista syntyvää asiantuntijuutta (Peltola 2007, 59). Kuntaorganisaatiossa on paljon eri tasojen toimijoita, joilla on erilaista tietoa ja kokemuksia. Moninaisuus voidaan nähdä vahvuutena, jonka avulla hyödynnetään laajasti osaamista kehittämistyössä. Toisaalta moninaisuus voi myös luoda raja-aitoja eri tasojen välille ja hankaloittaa kehitystoimenpiteiden toteutumista. Valmistelun yhteydessä asukkaita ja hallinnon eri tasojen toimijoita kannustetaan osallistumaan tiedotustilaisuuksiin ja suunnitelmaversioiden esittelyihin, mutta kommentteilla on harvoin sisällöllistä merkitystä. Ristiriita muodostuu, kun virkamiehet pitävät menettelyjä osoituksena prosessin avoimuudesta ja vuorovaikutteisuudesta, vaikka vaikuttavuutta niiltä ei odoteta etu- eikä jälkikäteen. Kokemus vaikutusmahdollisuuksista ei palaudu valitsijan positioihin vaan siihen, että voi olla mukana vaikuttamassa kysymyksenasettelujen muotoiluun.

Asiantuntemuksen ja maallikkonäkemyksen ristiriidat tulevat Joensuussa esiin varsin näkyvästi esimerkiksi kasvitieteellisen puutarhan ja sen ympäristön kysymyksissä. Kasvitieteellinen puutarha ja sen yhteydessä toimiva trooppinen perhospuutarha olivat aiemmin osa yliopistoa, mutta nykyisin toimintaa pyörittää kannatusyhdistys pienten avustusten, lahjoitusten ja lipputulojen turvin. Kohde on suosittu kaupunkilaisten keskuudessa, mutta ympäristökansalainen huomaa, että se voisi olla myös merkittävä matkailukohde, paitsi että kaupungin kehittäjät eivät sitä sellaiseksi tunnista. Niinpä kansallisesti ainutlaatuisen kohteen tulevaisuus on äärimmäisen epävarma.

Kasvitieteellisen puutarhan ympäriltä avautuu laaja puulajipuisto, jota kaupunki on istuttanut ja hoitanut 1980-luvulta lähtien. Puistoa on laajennettu ja kehitetty luonnontieteellisen asiantuntemuksen pohjalta, mutta kaupunkilaisille puisto saattaa olla verraten näkymätön ja huonosti tunnettu. Ympäristökansalainen havaitsee, että ristiriita asiantuntija- ja maallikkotiedon välillä onkin toisenlainen riippuen siitä, onko kaupunkilaisten lähiluonnon arvon perustana luonnontieteelliset kriteerit tai arkinen saavutettavuus, virkistys ja hyvinvointi. Vastaavalla tavalla kun Joensuussa on panostettu kilpaurheilun puitteisiin esimerkiksi uimarantojen kustannuksella, rakentamisen laajentaminen lähiluontoon käy päinsä, jos biodiversiteetti ei kärsi, kuten kiistat kaavoittajan ja asukkaiden välillä muiden muassa Kanervalassa ja Hasanniemessä osoittavat.

Ympäristökansalainen ennen käsitettä

Ympäristökansalaisella on yhteisiä piirteitä kansalainen Hanen kanssa. Vaikka Hane fokusoii tutkimuksensa yleensä voimakkaasti paikalliseen, on hänellä aina ollut globaali kirjallisuus viitetaustana ja nyttemmin hankekumppanuuksissa. Hane on teoreetikko, joka on sisäistänyt teorian käytännöllisyyden monella ulottuvuudella. Tämä johtuu siitä, että Hanella on tutkijan sielun ohella opettajan, kasvattajan, valistajan, sivistäjän sekä järjestö-, kulttuuri-, ja kansalaisaktiivin sielunelämät. Ja ne kun yhdistyvät poikkeuksellisen energiseen mieleen ja ruumiiseen, niin ei ole ihme, että jälkensä ovat kaivertuneet lähtemättömiksi Joensuun maaperään ja kollektiiviseen muistiin.

Kaupunki rakentaa nyt kiivaasti symmetriaa joen ympärille ja ehkä myös autokaupungin ja kevyen liikenteen kulkumuotojen välille. Hankalimmat symmetriaongelmat koskevat kuitenkin kaupungin henkistä ja kulttuurista ilmapiiiriä, jota kuvaavia avaintermejä voisivat olla kaksijakoisuus, pelko ja sulkeutuneisuus. Kuvaamme seuraavassa muutamia esimerkkejä, kuinka kansalainen Hane on kulkenut vastavirtaan ja avannut liikkumavaraa.

Joensuu on mieluusti vireä kulttuurikaupunki, mutta jokin myös kalvaa koko ajan kyseistä mainetta. Erityisesti teatteriin tuntuu kohdistuvan sekä yliodotuksia että aliarviointia. Liekö trauma peräisin 1970-luvun alusta, jolloin maaseutukaupunki ei lopulta pystynyt vastaanottamaan Jouko Turkan uudistavaa ja radikaalia teatteria. Kulttuurin yksi tärkeimmistä tehtävistä on edistää ihmisten kykyä asettua toisen asemaan. Kulttuurikaupunkiakaan ei vain käytetä ja koeta vaan se myös kuvitellaan. Hanen väitöskirja (1996) Kenttien kutsu, tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta, on ällistyttävä seikkailu eri aikojen ja paikkojen yhteisöllisyyteen. Se tarjoaa samastumismahdollisuuksien kirjon. Kun kuljet kaupungilla Hanen väitöskirja mukana, pysähdyt ja luet pätkän, olet rikas, vaikka sinulla ei olisi yhtään rahaa.

Joensuu ei ole vastaavankokoisten kaupunkien joukossa lainkaan erityistapaus siinä, että vahvoilla liike-elämän tahoilla on intressejä ja mahdollisuuksia vaikuttaa kaupunkisuunnitteluun ja sitä myöten päätöksentekokulttuuriin. Kunnianhimoiset ympäristöohjelmat- ja projektit ovat vain maski niin kauan kuin yksityisautoilun ja kulutuksen lisääminen nähdään kaupungin elinvoiman ensisijaisena ehtona. Kansalainen Hanen autoilussa on aina yhdistynyt kohtuus ja tolkkua. Vaikka auto on ollut liikkuvalla ja perheelliselle miehelle välttämättömyys, on autoksi pitkään välttänyt Lada. Vaikka merkki on tunnetusti lujalaatuinen ja tarkoitettu arktisiin oloihin, voi sillä kovakuntoinen keho tehdä tarvittaessa myös haastavia ulkotreenejä. Emme ole varmoja, onko kansalainen Hane koskaan työntänyt ja vetänyt autoaan perille, mutta kunnon ja voimien puolesta se olisi täysin mahdollista.

Kansalainen Hane on ilman Ladatreenejäkin hyvin tietoinen siitä, että autokaupungin laajeneminen ja sujuvoituminen uusine kiertoliittymineen, parkkialueineen ja peltomarketteineen uhkaa lähiluontoa ja sen saavutettavuutta. Hane on siitä erityisen tietoinen sen vuoksi, että lähiluonnon saavutettavuus on tärkeää lapsille ja lapsiperheille (ks. Itkonen 1994). Lähiluonto on Joensuussa kysymys, jota tuntuu olevan vaikea saada hallinnon asiaksi miltään suunnalta.

Aaro Heikkilän kaupunginjohtajakaudella kaupungin hallintokulttuuriin pesiytyi avoimuuden ja sulkeutuneisuuden sekä virka- ja luottamusroolien sekoittumista, josta ei ole välttämättä vieläkään vapauduttu. Kansalainen Hane on voinut esimerkillään tarjota tähän kaksitahoisen ratkaisun. Ensinnäkin Hane on puhunut lukemattomissa seminaareissa ja kouluttanut laajasti (kunta)ihmisiä organisaatiokulttuurin saloihin. Hanen oma näkemys tietäen voi olla varma siitä, että minkäänlaista opportunistia hän ei suosi eikä suosittelisi. Toiseksi, Joensuussa voi olla päättäjäsukupolvi tai kaksi, joita on vaikea saada enää herkistymään ympäristökansalaisuuden ideoille ja käytännöille, mutta nuoremmassa sukupolvissa Hanen oppien ja toimintatapojen juurtumisesta ei tarvitse kantaa huolta.

Joensuu onnistui lopulta varsin nopein ja määrätietoisin toimin kitkemään pääosan 1990-luvulla kaupunkia hallinneesta skini- ja rasismi-ilmiöstä. Sen syntyminen ja siihen suhtautuminen kertoi kuitenkin keskeneräisestä ja herkästi haavoittuvasta kaupunkikulttuurista. Kansalainen Hane on tuotannossaan käsitellyt paljon kulttuurien kohtaamista ja ruumiillisuutta. Tutkimus liikunnan ja suvaitsevaisuuden kytkennöistä (1997) on hyvä esimerkki siitä, kuinka hän on kokenut vastuulleen ja velvollisuudekseen tuoda asiantuntemuksensa avuksi vaikeisiin tilanteisiin. Hanen kohdalla asiat eivät rajaudu kirjalliseen keskusteluun osallistumiseen, vaan hän on aina valmis käytännön foorumeille edistämään kotoutumista liikunnan avulla. Jos Hanen tekstien viestit eivät ole aivan yksiselitteisiä, niin pääviesti ei kuitenkaan jää epäselväksi. Kaikki pelaa ja Hane tulee heikomman joukkueen puolelle.

Ehkä kaikkein konkreettisimmin Joensuun kaupunkikulttuurin kaksijakoisuudesta kertoo kuitenkin se, että yli 40 vuotta yliopiston perustamisesta kaupungissa elää rinnakkain kaksi toisiaan heikosti kohtaavaa kulttuurista todellisuutta: sektoroitunut ja sulkeutunut pikkukaupunkimainen Joensuu sekä kansainvälistyvä ja monikulttuurinen yliopistokaupunki. Kansalainen Hanelle tämän pääosin näkymättömän muurin läpäiseminen ei ole tuottanut ongelmia, vaan hän ollut kotonaan molemmissa kulttuureissa. Hän on myös monin merkittävin tavoin rakentanut siltoja näiden todellisuuksien välille. Selitys on yksinkertainen: Hanella on kaksi muutakin kotikaupunkia. Varkauden peruina hänessä virtaa luontevasti pienen tehdaskaupungin syke ja ylpeys. Jyväskylä on taas avartanut näkemystä yliopiston ja sen perinteiden roolista yhteiskunnassa ja kaupungissa. Joensuu tarvitsee enemmän kulttuurimuureista piittaamattomia kansalaisia.

Olemme edellä pyrkineet osoittamaan valikoiduilla, joskin kokonaisuuden, eli Hanen, kannalta vähäisillä episodeilla sen, että kansalainen Hane on ollut ympäristökansalainen sanan kattavassa ja monitahoisessa merkityksessä paljon ennen käsitteen käyttöönottoa. Niinpä, aina kun tapaavat kansalainen Hanen Joensuun kaduilla ja kentillä, tiedät, että tällä kaupungilla on toivoa.

Lähteet

Ahonen, S. (2006). Vihreän kuluttajan monet kasvot. Teoksessa: Ilmo Massa & Sanna Ahonen (toim.) Arkielämän ympäristöpolitiikka 72-86. Gaudeamus. Helsinki.

Anttonen, K. (2007). Piiloutuva politiikka: ympäristökysymysten hallintaa kolmessa kaupungissa. Acta Universitatis Tamperensis. Tampere University Press, Tampere.

Bäcklund, P. (2007). Tietämisen politiikka: kokemuksellinen tieto kunnan hallinnassa. Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsinki.

Barry, J. (2006). Resistance Is Fertile: From Environmental to Sustainability Citizenship. Teoksessa Dobson, A. & Bell, D. (toim.) Environmental Citizenship, 21–48. MIT Press, Cambridge

Cantell, H. & Koskinen, S. (2004). Ympäristökasvatuksen tavoitteita ja sisältöjä. Teoksessa Cantell, H. (toim.) Ympäristökasvatuksen käsikirja 60-79. PS-kustannus, Helsinki.

Dobson, A. (2003). Citizenship and the Environment. Oxford University Press, Oxford.

Dobson, A. & Bell, D. (2006). Introduction. Teoksessa Dobson, A. & Bell, D. (toim.) Environmental Citizenship 1-17. MIT Press, Cambridge.

Häikiö, L. (2005). Osallistumisen rajat: Valta-analyysin kestävä kehityksen suunnittelusta Tampereella. Tampere University Press. Tampere.

Ilmonen, K. (2000). Sosiaalinen pääoma: käsite ja sen ongelmallisuus. Teoksessa: Ilmonen, Kaj (toim.) Sosiaalinen pääoma ja luottamus. SoPhi 2000, 9-38. Jyväskylä. Jyväskylän yliopisto

Itkonen, H. (1994/ap. 1991). Luonto-LETE. Opas urheiluseurojen luontotoiminnoille. Helsinki (2. painos).

Itkonen, H. (1996). Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta. Gaudeamus, Tampere.

Itkonen, H. (1997). Liikuttaako suvaitsevaisuus? Tutkimus liikuntakulttuurin suvaitsevaisuudesta. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 118, Joensuun yliopisto

Jokinen, A., Viljanen, V. & Willman, K. (2011). Kaupunkiluonto käsin tehtynä. Pispalan ryytimaa ja tiheän paikan synty. Alue & ympäristö 40:2, 35-48.

Konttinen, E. (2009). Ympäristökansalaisuuden kyläsepat. SopHi, Jyväskylän yliopisto.

Kantele, M. (2013). Ympäristökansalaisuus kasvatusihanteena: tapaustutkimus ympäristöjärjestöjen Ilmari-hankkeesta. Pro gradu -tutkielma, Ympäristöpolitiikan ja aluetieteen koulutusohjelma, Tampereen yliopisto.

<https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/84405/gradu06602.pdf?sequence=1>

Kerkkänen, A. (2010). Ilmastonmuutoksen hallinnan politiikka. Kansainvälisen ilmastokysymyksen haltuunotto Suomessa. Tampere University Press. Tampere.

Koskinen, S. (2010). Lapset ja nuoret ympäristökansalaisina. Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 98, Helsinki.

Nivala, E. (2008). Kansalaiskasvatus globaalin ajan hyvinvointiyhteiskunnassa: kansalaiskasvatuksen sosiaalipedagoginen teoriakehitys. Snellman-instituutin A-sarja 24, Kuopio.

Peltola, T. 2007. Paikallisen energihuollon ympäristöpoliittinen liikkumavara. Vaihtoehtoiset teknologiat, poliittiset käytännöt ja toimijuus. Tampere University Press. Tampere.

Pyy, V. (2016). Ympäristöpoliittinen liikkumavara kuntaorganisaatiossa. Ilmastopolitiikan toimintamahdollisuudet Joensuun kaupungin liikuntapalveluissa. Ympäristöpolitiikan pro gradu – tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu. http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20160836/urn_nbn_fi_uef-20160836.pdf

Sihvola, J. (2008). Taloudellinen tehokkuus vai vastuullinen kansalaisuus? Kasvatuksen eettiset tavoitteet. Teoksessa Kallioniemi, A.; Toom, A.; Ubani, M.; Linnansaari, H. & Kumpulainen, K. (toim.) Ihmistä kasvattamassa: koulutus – arvot – uudet avaukset, 347–356. Suomen Kasvatustieteellinen Seura, Kasvatusalan tutkimuksia 40, Turku

Simula, M., Itkonen, H. & Matilainen, P. (2014). Ympäristöasioiden hallinto kuntien liikuntatoimissa ja valtakunnallisissa liikuntajärjestöissä. Valtion liikuntaneuvoston julkaisu 2014:3.

Smith, M. & Pangsapa, P. (2008). Environment and Citizenship: Integrating Justice, Responsibility and Civic Engagement. Zed Books, London.

Symmetrinen kaupunki ja yhdyskuntasuunnittelu (2015). <http://www.uef.fi/web/symmetrinen-kaupunki/home>

Wolff, L.-A. (2004). Ympäristökasvatus ja kestävä kehitys: 1960-luvulta nykypäivään. Teoksessa Cantell, H. (toim.) Ympäristökasvatuksen käsikirja 18-29. PS-kustannus, Helsinki.

Åkerman, M (2014). Kehon politiikka ympäristöhallinnassa: kokemuksellisen ympäristökansalaisuuden jäljillä. *Alue ja ympäristö* 43:1, 17-29.